

Osmanlı Arşiv Belgesine Göre Melike Ahmed Hanım'dan Melek Ahmed Hanım'a

Derya UZUN AYDIN*

ÖZ

Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarını kapsayan süreçler içerisinde Türk heykel sanatı adına yapılmış olan çalışmaların kısıtlı olduğu bilinen bir gerçektir. Yapılan çalışmalar içerisinde de ismine nadiren rastlanan ve haklarında bilgi sahibi olabildiğimiz ilk kadın heykeltıraşların sayısı da buna dahil edilebilir. Süreç içerisine Sanayi-i Nefise Mektebi ve İnas Kız Sanat Okulu girince, bu konuda yapılan çalışmaların, az da olsa bilim dünyasına katkı sağlaması yönüyle önemli bir olgudur. Bu bağlamda İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'ni ve sanatçıları kapsamina alan önemli çalışmalar olarak literatüre geçen Paşaloğlu, Hacer Banu (1995). *İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ve Mezunları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Saldıran, Burcu (2023). *Cumhuriyet Dönemi Kadın Heykeltıraşların Biyografisi ve Sanat Üslubu Açısından İncelenmesi (1923-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Sokur, Büşra (2020). *Türkiye'de Kadın Heykeltıraşlar 1900-1950*, İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Yönetimi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul gibi çalışmaların yanı sıra Halil Özyiğit'in makale çalışmaları ile Sanayi-i Nefise Mektebi üzerine yapılan tarih ve eğitim ağırlıklı çalışmalar, aynı zamanda okulun resimden heykel sanatına öğrencileri hakkında çeşitli bulgulara erişmemiz için de kolaylık sağlamış olmaktadır. Bizler de Türk kadın heykel sanatçıları içerisinde sadece ismine rastladığımız ya da kendileriyle ilgili sınırlı bilgilere ulaşabildiğimiz sanatçıları araştırmak amacıyla yola çıkarak, bu çalışmayı ortaya çıkarmaya karar verdik. Haklarında bilgi sahibi olduğumuz en sık rastlanan kadın sanatçılar, Sabiha Bengütaş, Nermin Faruki, Melek Cemal Sofu ve İraida Barry gibi birkaç kişiden ibaretti. Bunun neticesinde yolumuzu, ismen çok az tanınan hatta hakkında

181

* Doç. Dr. Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batman/TÜRKİYE
E-posta: derya.uzunaydin@batman.edu.tr, calukya@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8063-2144.
DOI:

Makale Gönderim Tarihi: 14.08.2024 - Makale Kabul Tarihi: 16.12.2024 (Araştırma Mk.)

neredeyse çok az bilgi edinilmiş bir kadın heykel sanatçısını aramaya yönelttik. İşte bu noktada, birkaç kaynaktan çok az bilgi edinebildiğimiz ancak özel bir çalışma olan Burcu Saldıran'ın (2023), "Cumhuriyet Dönemi Kadın Heykeltıraşların Biyografisi ve Sanat Üslubu Açısından İncelenmesi (1923-1950)" isimli teziyle karşılaştık. Bu tez, alanında gerçekten önemli bir açığı doldurmuş ve çalışmamıza konu olacak "Melek Ahmed Hanım" hakkında da en iyi sonuç veren bir çalışma olarak dikkatlerimizi çekmiştir. Bu çalışmayı görünce, Melek Ahmed Hanım hakkında bizler daha farklı ve ne çeşit bilgiler edinebiliriz sorusuna yönelik araştırmalarımızı derinleştirdik. Melek hanımla ilgili olarak, Cumhuriyet arşiv taramalarını da gerçekleştirdik. Ancak Melek Hanım ile ilgili ilk etapta bir sonuca ulaşamadık. Araştırmayı salt "heykeltraş" olarak indirgediğimiz zaman ise karşımıza ilginç bir sonuç çıkmıştı ve bu sayede, belki de bir yanlış düzeltilebileceğimizi görebiliştik. Arşiv bulgumuz bize "Heykeltraş Melike Ahmed Hanım" isimli bir sanatçıyı tanıstırmaktaydı. İşte bu noktada bizim için düğüm çözülmeye başlamıştı ve Osmanlıcada "Melek ve Melike" sözcüklerinin yazılışlarının aynı olmasının, araştırmacıların sanatçımıza ulaşmasına engel teşkil ettiğini gösteriyordu. Neticede kadın heykel sanatçılarımız arasında böyle bir isim yoktu. Ve elde ettiğimiz belgenin Melek Ahmed hakkında olduğu varsayımımız bizim için netlik kazanıyordu. Böylelikle gözden kaçmış bir belgeyi bulmak ve bunu Türkçeye kazandırmaya çalışmamız bizim düşüncemize göre orijinallik kazanıyor ve Melek Ahmed Hanım hakkında farklı bir bilgi kaynağı da edinmiş oluyorduk.

Anahtar Kelimeler: İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Kadın Heykeltıraşlar, Sergiler, Melek Ahmed Hanım

According to the Ottoman Archive Document, from the Sculptor Melike Ahmed Hanım to Melek Ahmed Hanım

ABSTRACT

It is a known fact that the studies on Turk sculpture art were limited within the time of the last term of Ottoman empire and first term of republican. The number of the first woman sculptors whose name is rarely encountered and who we can have information about them can be included in this. When the Sanayi-i Nefise School and the Inas Girls' Art School were involved, the studies conducted on this subject is an important phenomenon to contribute even if very little. In this context, Halil Özyiğit's articles and studies which focus on history and education make it easier to access the information from sculpture students to painting students. Therefore, we decided to create this study in order to investigate the artists whose names we just encountered or who we could access very little information about them. The most common female artists about whom we have information are Sabiha Bengütaş, Nermin Faruki, Melek Cemal Sofu and Iraida Barry, to name a few. Therefore, we turned our scope to the people who are almost non-known and even less known about. At this point, we encountered Burcu Saldıran's special study named "Cumhuriyet Dönemi Kadın Heykeltıraşların Biyografisi ve Sanat Üslubu Açısından İncelenmesi (1923-1950)", which is we couldn't get much information about. This thesis filled a really important gap in its field and took our attention as a study which gives best results about "Melek Ahmed Hanım" which will be the subject of our study. When we say this study, we started to search for the more different and answer to the question of what kind of information we could obtain. Thanks to this, we face the fact that we could correct a mistake. About Miss. Melek, we started to scan the archive of the premiership of the Ottoman empire. However, we couldn't reach a result at the first attempt. When we degrade our research as "Sculptor", we encountered an interesting result: "Sculptor Miss. Melike Ahmed". At this point, the node has been solved. In Ottoman Turkish, the spelling of "Melek" and "Melike" are the same. This struggled researchers to access our artist. Because, there is no name like that between women artists. And it is obvious that the documents which we obtained are about Miss. Melek Ahmed. Thus, Our study gained originality with finding a document which is overlooked and gained this document to Turkish literature. And also we got different information about Miss. Melek Ahmed.

Keywords: İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Women Sculptors, Exhibitions, Melek Ahmed Hanım

Yöntem, Kapsam ve İçerik Hakkında

Heykeltraş Melek Ahmed Hanım hakkında kaynak ve literatür çalışmalarına başlandığında, öncelikle Türkiye’deki kadın heykel sanatçıları araştırılmaya çalışılmıştır ve bu çalışmalar daha da derinleştirildiğinde ise, “Büşra Sokur’un, Türkiye’de Kadın Heykeltraşlar 1900-1950 (2020)” isimli tez çalışması, “Seza Sinanlar Uslu’nun, 1916-56 yılları arasında İstanbul’un Gözde Kültür Mekânı: Galatasaray Lisesi” isimli makalesi, Halil Özyiğit’in kadın heykeltraşlar üzerine yazdığı makaleler, “H. Banu Paşalıoğlu’nun İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ve Mezunları (1995)” isimli tezi ile bahsi geçen “Burcu Saldıran’ın (2023), “Cumhuriyet Dönemi Kadın Heykeltraşların Biyografi Ve Sanat Üslubu Açısından İncelenmesi (1923-1950)” isimli tez çalışmaları, bizlerin çalışmayı hangi yöne doğru ilerletileceği yönünde belli başlı kaynaklar olarak makaledeki yerlerini almışlardır. Bu literatür çalışmaları sonucunda, özellikle İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ve akabinde Galatasaray Sergileri ile Ankara sergileri incelenmiş ve ayrıca verilerde karşılaşılan gazete örnekleri not alınarak tarafımızca da orijinalleri bulunmuş ve içeriklerde Melek Hanım’a ulaşılmaya çalışılmıştır. Buradaki bilgilerle ilk verilere ulaştıktan sonra, Osmanlı arşivinde gözden kaçan ve bir açığı doldurduğuna inandığımız asıl belgemiz, konumuzun asıl temasını oluşturmuş ve sonuç itibarıyla Melek Hanım hakkında bilinmeyen bir talebi ortaya çıkarmış olması sebebiyle literatüre kazandırılması gerektiğini düşündürmüştür.

Giriş

Sanayi-i Nefise Mektebi, Türkiye’nin ilk güzel sanatlar okulu olarak 1883 tarihinde eğitim hayatına başlamış, ancak mektebe ağırlıklı olarak erkek ve de gayrimüslim öğrencilerin katılması sonucunda, kızlar için de ayrı bir okulun açılması düşünülmüştür. İşte bu noktada, 1914 yılında İnas Sanayi-i Nefise Mektebi’nin kurulması kararı verilmiş ve Cumhuriyet döneminde kadın sanatçıların da güzel sanatlar alanında eğitim göreceği böylesine önemli bir okul sanat tarihimizdeki yerini almıştır (Özyiğit 2017: 172-182).

İlk güzel sanatlar okulu olan Sanayi-i Nefise Mektebi açıldıktan sonra, 1914 yılında kızlar için bir okul açılması ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda, önce kadın sanatçı yetiştirmek ve akabinde orta seviyedeki okullar için öğretmen ihtiyacını gidermek amacıyla İnas Sanayi-i Nefise Mektebi’nin kurulduğu bilinmektedir. Bu okulda her ne kadar resim dersi ağırlıklı

verilmiş olsa da ardından bir heykel bölümü de kurulmuştur. İlerleyen süreçlerde ise heykel atölyeleri açılmıştır. Heykel bölümünde ders vermeye başlayan ilk Türk Hoca olarak da İhsan Özsoy ismi karşımıza çıkar. Bir resim bölümü kadar olmasa da heykel bölümüne katılan kadın heykeltıraşlar da olmuştur. Araştırmalar göstermiştir ki, kadın heykeltıraş sayısı çok fazla değildir. Ayrıca bunlar hakkında bilgi edinmek, kaynak çalışmalarının azlığından dolayı araştırmamızın daha geniş bir zemine oturtulmasını zorlaştırmaktadır. Yine, bu sanatçıların çoğunun yalnızca ismen bilinmesi de durumu olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanı sıra, İnas Mektebi üzerine çok sayıda araştırmanın yapılmış olması ise önemli ve bilimsel anlamda önemli bilgilerin edinilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca, açılan sergiler de bilgilerimizi teyit etmekte önemli ölçüde rol oynamıştır (Sokur ve Üstünipek 2022: 1-22).

Dönem açısından Cumhuriyet'in ilk yılları ve sonrasına doğru ilerledikçe Türk heykel sanatında sanatçıların sayıca arttığı bilinmektedir. Bu yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla birlikte sanat hayatı da canlanmıştır (Özyiğit 2017: 172-182). Kadınların heykel sanatında bu dönemin önemi unutulmamalıdır. Ayrıca, ilk kadın heykel sanatçımız Sabiha Bengütaş da bu anlamda önemli bir isim olup onun izinden giden önemli isimler ortaya çıkmıştır. Onun dışında Nermin Faruki, Melek Celal Sofu, Ruşen Hanım, Melek Ahmed Hanım bunlardan yalnızca bir kaçıdır (Şahmaran Can 2016: 1017-1036).

Tarihler 13 Ekim 1914'ü gösterdiğinde, İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk aşaması olarak Darülfünun binasında sadece bir resim dersliği açılmış ve okula kabul ve şartları da gazeteler aracılığıyla ilan edilmiştir. Yaş olarak en az on altı yaşında olmak, yapılacak sınavı geçmek ön şartlardandır. Sanatçı adaylarından kimlik, aşı belgeleri, diplomalar ile öncelikle Sanayi-i Nefise Mektebi'ne başvurulmaları istenir (Ürekli 2003: 50-60).

Şu gerçek hatırlanmalıdır ki mektebimiz, idari ve akademik olarak müzeye bağlı olan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin bir şubesi olması düşünülmüş ve açılmıştır. Ayrı bina, yönetim ve derslere sahip olduğu ise bilinen bir gerçektir (Sokur ve Üstünipek 2022: 1-22).

Öncelikli olarak ağırlıklı resim öğretmeni yetiştirmeyi düşünen okulun, idari kadrosunda önemli isimler de yer almıştır. Mihri Hanım, Sami Boyar, Feyhaman Duran, Ömer Adil bunlardan bir kaçıdır. Eğitimi 3 yıl olarak planlanan okulun bir süre sonra heykel bölümü de açılmıştır (Sokur ve Üstünipek 2022: 1-22).

Kurulan heykel bölümünün başına İhsan Özsoy getirilmiş ve heykel atölyesinde çalışmalar başlamıştır. Öğrencilerin öncelikle büstlerden, sonrasında da canlı modellerle çalışma imkânı bulması o dönem için oldukça önemlidir. Bunu açık havadaki çalışmalar izler. Yalnız şu gerçek göz ardı edilmemelidir ki, kimi zaman polisin denetimi altında yürütülen çalışmalar ilaveten özel izinlerle yapılmaktadır. Anatomi dersleri için, fakültelerden iskelet modelleri temin edilmesi ise önemlidir. Sabiha Bengütaş ve Nermin Faruki gibi çok önemli heykel sanatçılarının yetiştiği bu okulda düzenlenen öğrenci sergileri sayesinde ismi az duyulan sanatçıların öğrencilik yıllarına ilişkin bilgilere de ulaşılabilir (Sokur ve Üstünipek 2022: 1-22).

Okulun kapanışı ile ilgili bilgiler ise net değildir. Nitekim, bunda İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Cumhuriyet'in ilanından sonra Sanayi-i Nefise Mektebi-i Ali'si ile birleşerek derslere devam etmesinin rolü büyüktür. Çoğunluk, İnas'ın Sanayi-i Nefise ile birleştiği tarihi aynı zamanda kapanması olarak kabul edilmesini doğru bulmaktadır. (1923). Kısaca kızlar için ayrı bir sanat Akademisi olarak kurulan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, 1920-1926 tarihleri arasında Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi'nin bünyesine kazandırılmış olur (Paşalıoğlu 1995: 64)¹.

Melek Ahmet Hanım (1910-1930) Yaşamı ve Eserleri Üzerine

Melek Ahmed Hanım, kadın heykel sanatçıları arasında hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz nadir sanatçılarımızdandır. Kendisinin 1900 yılında doğduğu ve 1930'da da vefat ettiği bilinen sanatçının kısa bir yaşamı olduğunu üzülenler öğreniyoruz. Sanatçının İnas Mektebinin ilk öğrencilerinden olduğu düşünülmektedir. Kaç yılında okula kaydolduğu bilinmemekle birlikte, 1922 yılındaki 4. Galatasaray Sergisine katıldığı düşünülerek bu dönemlerde Sanayi-i Nefise Mektebi'nin bir öğrencisi olduğu kanısı netleşmektedir (Saldıran 2023: 70). Galatasaray Lisesi ya da eski ismiyle Mekteb-i Sultani, dönemin önemli okullarından olmasının yanı sıra, sosyal ve kültürel hayata kattıkları ile dönemsel olarak yerini önemli ölçüde arttırmıştır. Özellikle 1916 yılından 1956'ya kadar belli yıllarda açılan sergilerinde yer alan heykel sanatçılarımızı tanımaya olanak sağlaması da bizler açısından önemli bir olgudur. Bu sayede, özellikle Melek Ahmed Hanım'ın az sayıda ulaşabildiğimiz çalışmaları sergi fihristleri ile ortaya

¹ Sanayi-i Nefise Mektebi ve İnas Sanayi-i Nefise Mektebi hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Uzun Aydın, D. (2021). *Türk Heykel Sanatı ve İlk Heykeltraşlar*, İzmir: Gece Kitaplığı, ISBN:9786257411240; Uzun Aydın, D. (2014). "İnas ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin İlk Kadın Heykeltraşları", *Turkish Studies*, 9/10:1125-1125.

konulmuştur. Galatasaray dışında Ankara resim sergileri de buna eşlik etmiştir (Sinanlar Uslu 2018: 1759-1778; Sokur 2020: 22).

İnas Sanayi-i Nefise okulunun ilk üç yıllık eğitim süreci düşünüldüğünde, sanatçının 1919-1920 tarihleri arasında mektebe başlamış olduğu düşünülmektedir. Bu okuldan mezun olan ilk öğrencinin de kendisi olduğunu Ürekli (2003: 180) yazılarında belirtmektedir. Paşalıoğlu'nun da, sanatçının 1922 yılındaki Galatasaray sergisinde yer alan ilk kadın sanatçılar arasında kendisine de yer vermesi, Melek hanımın bu tarihlerde aktif olarak heykel çalışmaları yapmış olduğunu göstermektedir (Paşalıoğlu 1995: 67).

Heykel sanatçısı Nermin Faruki vermiş olduğu bir röportajında kendisiyle birlikte, Melek Ahmed ile Bengütaş'ın mektepte modelaj derslerinde yer aldıklarından bahsederken, dekoratif ağırlıklı çamurdan kopya heykeller yaptıklarını dile getirmiştir. Antik heykeller ve Torslar etüt edip insan heykeli çalışmaları yaptıklarını da ekleyerek hocaları İhsan Bey'i ve emeklerini övgüyle dile getirmiştir (Akıncı 1976: 22; Saldıran 2023: 43).

Sergiler ve gazete haberlerinden edinilen bilgiler neticesinde, sanatçının kısa süreli yaşamında “Cephane Taşıyan Kadın, Zeybek, Yaralı Asker” gibi ismi bilinen ya da sadece “nü çalışma, büst, portre tarzı ve etütler” şeklinde adlandırılan çalışmalar yaptığı da öğrenilmiştir. Sanatsal bakımdan yarattığı formlara natürel bir güzellik katan akademik etütler çalıştığı da rahatlıkla görülebilmektedir (Sokur 2020: 79; Saldıran 2023: 70-75).

Görsel 1: İhsan Özsoy atölyesi ve sağda Melek Ahmet Hanım (Sokur, s.80)

Melek Ahmed Hanım'ın çalışmaları ve hakkındaki bilgileri, bahsi geçen sergi fihristleri ve kimi gazete yazılarından öğrenmeye devam ediyoruz.

Burcu Saldıran'ın öncülüğünde bizlerin de orijinalleri temin edilmiş olan sergi haberlerinden “1927 yılı Ankara Sergisi’ndeki bilgilere göre, Melek Ahmed Hanım’ın ve diğerlerinin, satın alınan eserleri ibraz edilmiştir. Bu bağlamda yazıda, sanatçının “Cephane Taşıyan Kadın” isimli eserinden söz edilmektedir (Anonim, *Türk Hava Mecmuası* 1927: 52; Saldıran 2023: 460-61).

Görsel 2: Melek Ahmet Hanım ve “Cephane Taşıyan Kadın” eseri. (Anonim, “Ankara Resim Sergisi”, *Türk Hava Mecmuası*, S.29, 15.06.1927, s.52.)

“Cephane Taşıyan Kadın” ayrı bir övgüye tabi olurken, Kurtuluş mücadelesinde bir kadın gözüyle yaratılan ruhu görmenin memnuniyeti dile getirilmiştir. (Görsel 2). Aynı şekilde sanatçının “Nü” isimli heykeline de ulaşma imkânı bulunmuştur (Saldıran 2023: 464-65) (Görsel 3).

Görsel 3: Melek Ahmet Hanım ve “Nü” isimli heykeli (Anonim, “Ankara Resim Sergisi”, *Türk Hava Mecmuası*, S.29, 15.06.1927, s.52.)

Melek Hanım'ın “Mermer kadın Heykeli” 1928 Ankara Resim Sergisinde övgü alırken, özellikle “Zeybek” heykelinden sıklıkla bahsedilmektedir. Dönemin Afganistan Kralı tarafından serginin ziyareti sonrası “Mermer Kadın Heykeli” nin, “Zeybek heykeli”nin ise İsmet Paşa tarafından beğenilerek satın alındığı Saldıran tarafından bizlere aktarılmaktadır (Saldıran 2023: 73; Anonim, *Türk Hava Mecmuası* 1928: 665; Anonim, *Hakimiyet-i Milliye* 1928:1)². Ankara resim sergisine göre, bilhassa Zeybek heykelinin sergide “şeref ve kıymet veren bir eserdir” şekliyle yorumlandığına da aynı kaynak üzerinden tanıklık etmekteyiz (Saldıran 2023: 465) (Görsel 4).

² Saldıran tarafından burada bizlere aktarılan (2023: 73) Zeybek isimli heykelin İsmet Paşa tarafından satın alındığı ibaresi, yanlış bir aktarıma maruz kalmış olmalıdır. Keza, İsmet Paşa tarafından ziyaret edilen ve yukarıda da kaynakça olarak belirtilen dergi incelemelerine göre bizler bu durumun kesin olduğu kanaati içinde değiliz. Muhtemelen bir yazım hatası ile karşı karşıyayız.

Görsel 4: Dönemin Afgan Kralı, Heykeltıraş Melek Hanım'ın "Zeybek Heykeli" önünde fotoğraflanmıştır (Özyiğit, Eylül 2017, s179)

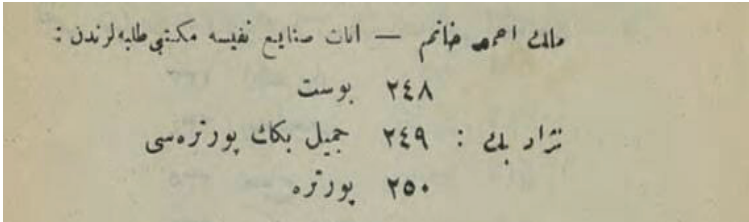
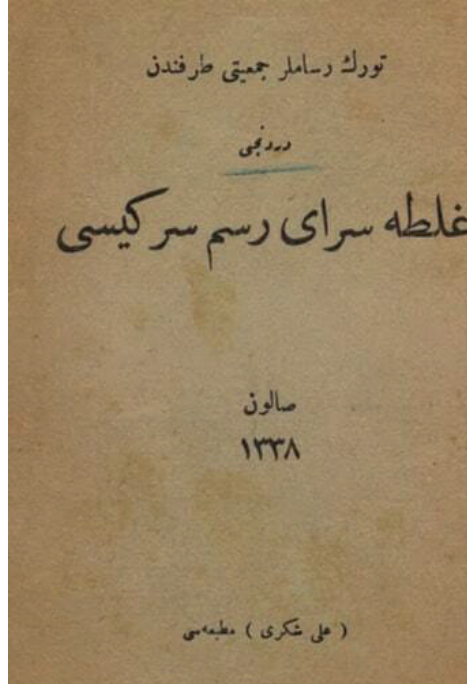
190

Sanatçının "Zeybek" heykeli o kadar kendisiyle özdeşleşmiş olmalı ki, Melek Hanım'ın ölümü üzerine çıkan haber yazıların da dahi bu çalışmayı görmek mümkündür. Bu arada sanatçı, 1930 yılında Haydarpaşa Tıp Fakültesinde tedavi gördüğü sırada vefat etmiştir. "Milliyet ve Yarın" gibi gazeteler ölümünü büyük bir üzüntüyle aktarmışlardır. Hastalık teşhisinin Zatülcenp Plörezi olduğu da belirtilmiştir (Anonim, *Milliyet* 1930: 3; Anonim, *Vakit* 1930: 4; Anonim, *Yarın* 1930: 4; Saldıran 2023: 70) (Görsel 5).

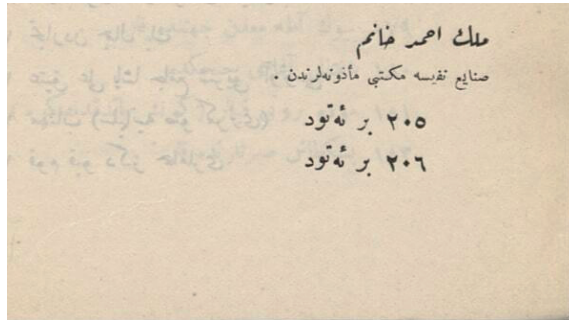
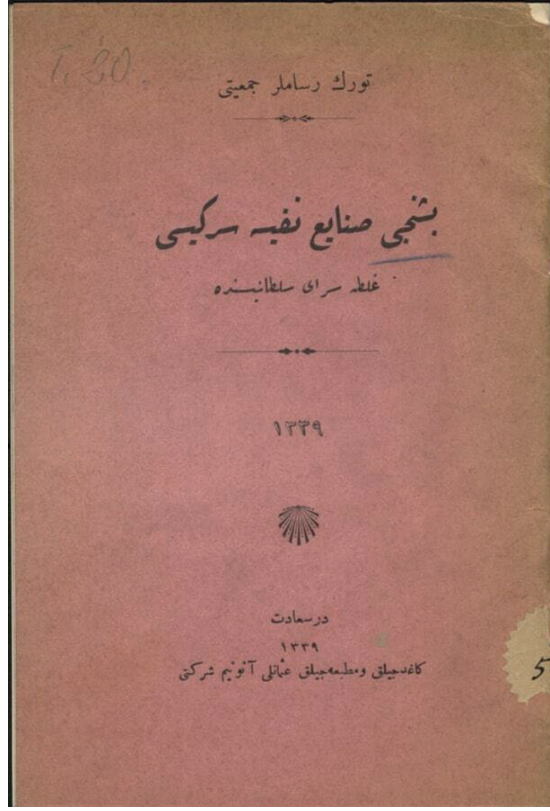
Görsel 5: Milliyet gazetesi, 1930, "Sanatçının Ölüm Haberi" (Anonim, "Kıymetli Bir San'atkarımızın Hazin Ölümü", *Milliyet*, 15.05.1930, s.3.)

İnas Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencisi Melek Ahmed Hanım'ın çalışmaları, sergi fihristlerinde genellikle açıklamaları olmadan yalnızca ismen verilmektedir. Melek Hanım'ın katıldığı ilk sergilerden 1922 yılında Türk Ressamlar Cemiyeti tarafından gerçekleştirilen 4. Galatasaray Resim Sergisi (Anonim, *Türk Ressamlar Cemiyeti Dördüncü Galatasaray Resim Sergisi 1922*)'ne göre, sıra numarası olarak 248 no ile belirtilen “Bir Büst” isminde bir çalışma yer almıştır. Büstün kime ait olduğu ise belirtilmemiştir (Sokur 2020: 20; Özyiğit 2014: 853-866) (Görsel 6).

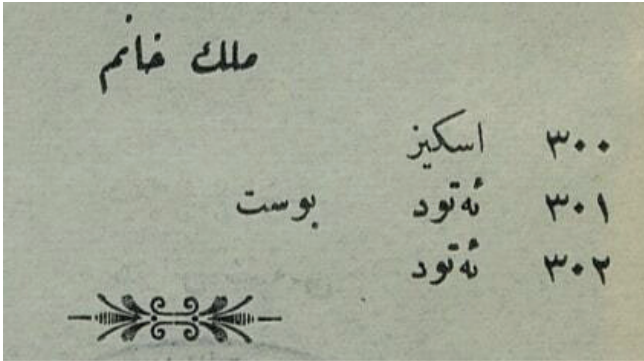
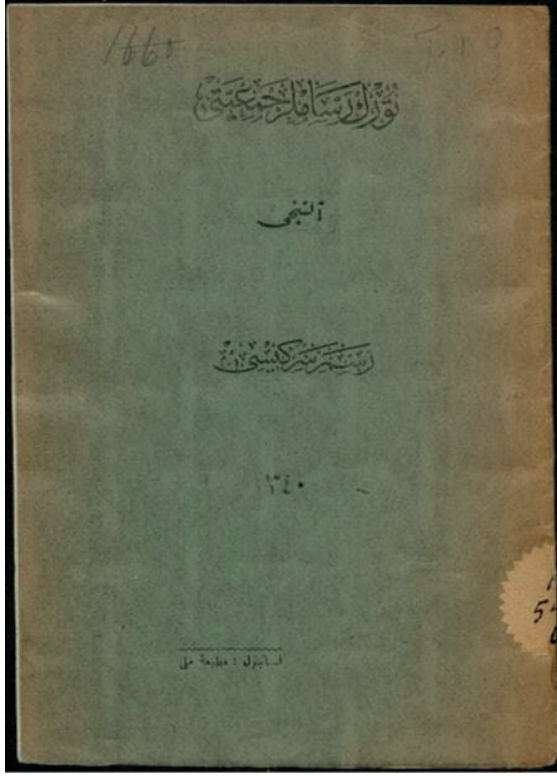
Görsel 6: 4. Galatasaray Resim Sergisi Fihristi (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır).

Galatasaray Resim Sergisi (1923) Fihrist kapağı, “Türk Ressamlar Cemiyeti 5. Sanayi-i Nefise Sergisi” başlığı ile dikkat çeker. Burada sanatçı için “Sanayi-i Nefise Mektebi mezunlarından” ifadesi altında 205 ile 206 numaralı çalışmaları “Bir Etüt” olarak verilmiş ancak kimlikleri belirtilmemiştir (Anonim, *Türk Ressamlar Cemiyeti Beşinci Galatasaray Resim Sergisi* 1923; Saldıran 2023: 75; Özyiğit 2018: 263-279, Görsel 7).

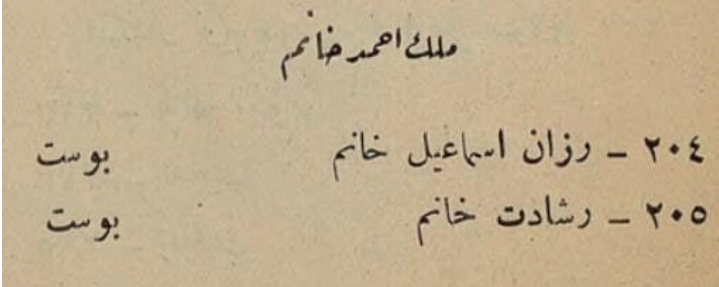
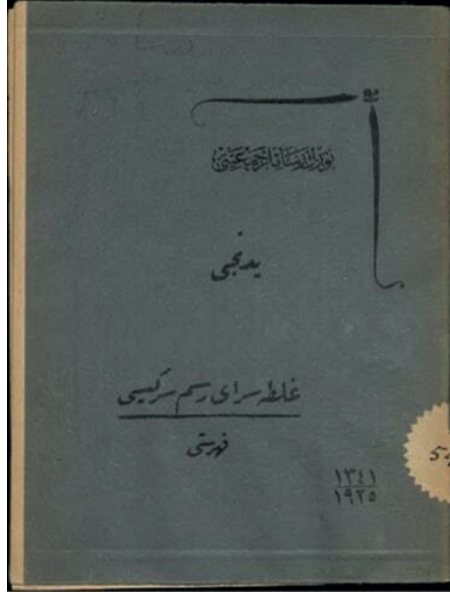
Görsel 7: 5. Sanayi-i Nefise (Galatasaray) Sergisi Fihristi (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır).

1924 yılında açılan 6. Galatasaray Resim Sergisi'nde ismi sadece Melek Hanım olarak geçen sanatçının, burada yer alan çalışmaları (Anonim, *Türk Ressamlar Cemiyeti Altıncı Resim Sergisi* 1924), “350 no-Eskiz”, “351 no-Etüt Büst” ve “352 no-Etüt” olarak belirlenmektedir (Görsel 8). Etüt olarak belirtilen bu çalışmaların, sanatçının öğrenim sürecinde okulun atölyelerinde yapmış olduğu heykel eskizleri olduğunu göstermektedir.

Görsel 8: 6. Galatasaray Resim Sergisi Fihristi (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır).

1925 yılı 7. Galatasaray Sergisi'nde sanatçının çalışmaları 204 nolu "Rezzan İsmail Hanım Büstü" ile 250 nolu "Reşavet Hanım Büstü" olarak kimlikleri belirgin bir halde yer almaktadır (Anonim, *Türk Ressamlar Cemiyeti Yedinci Galatasaray Resim Sergisi 1925*; Özyiğit 2014: 853-86) (Görsel 9).

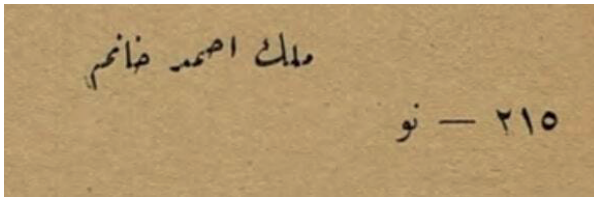
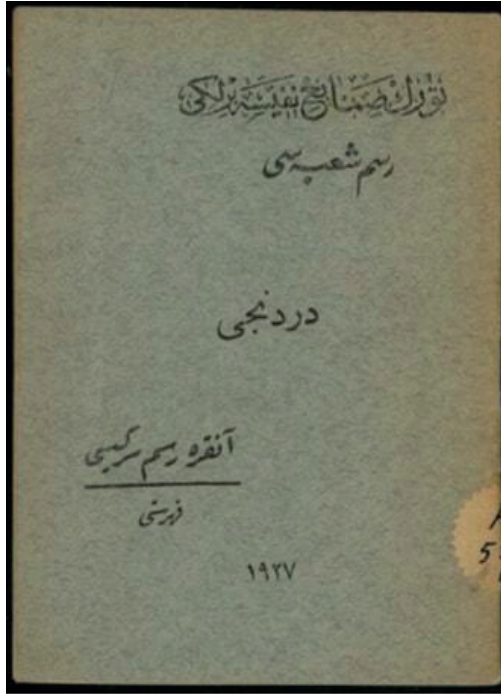

Görsel 9: 7.Galatasaray Resim Sergisi Fihristi (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır).

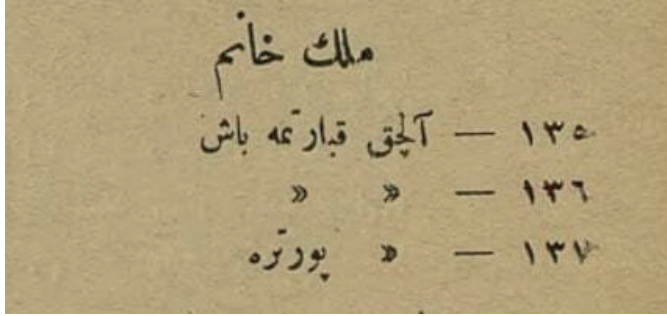
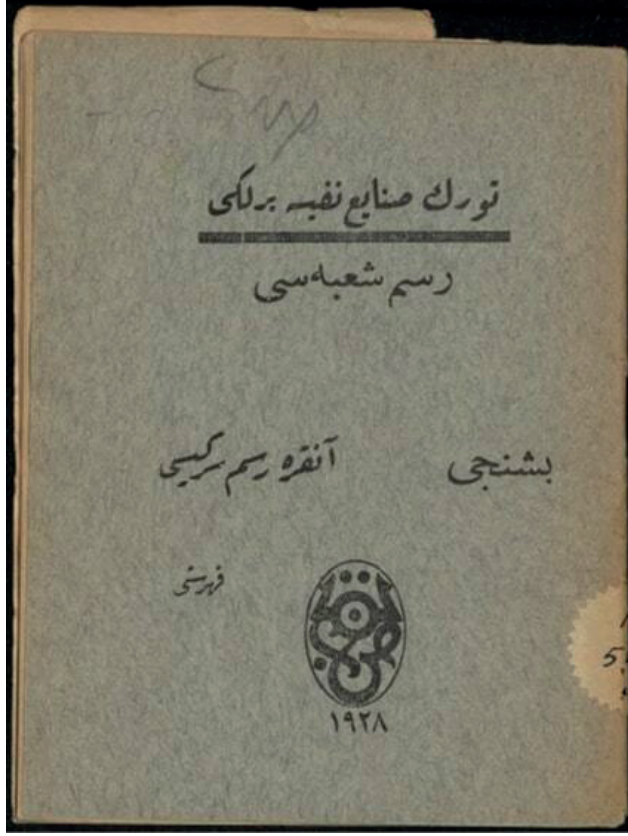
Melek Ahmed Hanım 4 ve 5.inci Ankara sergilerine katılmış olup, 1927 tarihli 4. Ankara resim sergisi kataloğuna göre önceden görselleri verilmiş olan "Nü" isimli çalışma ile "Cephane Taşıyan Kadın" çalışmasının varlığını bilmekteyiz. Burada yalnız 215 numaralı olarak kayıtlanmış "Nü" isimli çalışma yazılı olarak aktarılırken, "Cephane Taşıyan Kadın" isimli eseri katalogda ismen geçmese de dönemin gazetelerine göre bu sergide yer aldığı daha önceden açıklanmıştır (Anonim, *Türk Sanayi-i Nefise Birliği Resim*

Şubesi Dördüncü Ankara Resim Sergisi 1927: 30; Anonim, *Hâkimiyet-i Milliye* 1927: 1; Özyiğit, 2017: 172-182; Saldıran, 2023: 445-47) (Görsel 10).

1928 yılında açılmış olan 5. Ankara resim sergisinde sanatçının dönemin yayınlarına göre dört eser sergilediği anlaşılmakta, katalogda 3 eser ismi yer almaktadır. Numara olarak 135, 136 ve 137 sırasıyla verilen eserlerin “iki adet alçak kabartma baş ve bir adet alçak kabartmadan portre” oldukları görülmektedir (Anonim, *Türk Sanayi-i Nefise Birliği Resim Şubesi Beşinci Ankara Resim Sergisi* 1928). Önceden bahsi geçen ve görselleri gösterilmiş olan “Zeybek ve Mermer Kadın Heykeli’nin bu sergide isimleri geçmemekle birlikte yazılı basından Ankara sergisinde teşhir edildikleri öğrenilmiş bulunmaktadır. (Görsel 11).

Görsel 10: 4. Ankara Sergisi Fihristi (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır).

Görsel 11: 5. Ankara Sergi Fihristi

Melek Ahmed Hanım hakkında elde edilmiş yukarıdaki bilgiler dışında, yapılan araştırmalar neticesinde araştırmacıların değinmediği ve Osmanlı arşivinden elde edilmiş olan bir belge, bu yazıya önemli katkılar kazandırmıştır³. Arşivde yazım hatası yapılmış olduğu düşünülerek birçok

³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Milli Eğitim Bakanlığı, 38/200/7/

kişinin gözünden kaçtığı düşünülen bu belge, çalışmamızın asıl temasını oluşturmaktadır. Arşiv taramasında yazılımları aynı şekilde olduğu için “Melek” ve “Melike” isimleri karıştırılmış ve belge “Heykeltıraş Melike Ahmed” olarak gösterilmiştir. Bu durum belgenin neden bulunamadığını da açıklamaktadır. Ayrıca, kadın heykel sanatçılarımız içinde Melike ismiyle bir sanatçımız bulunmamaktadır.

Aşağıda orijinalleri verilmiş bu belgeler sayesinde, Melek Hanım'ın bir serzenişine ayrıca tanıklık etmiş bulunmaktayız.

Belge 1 (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır).

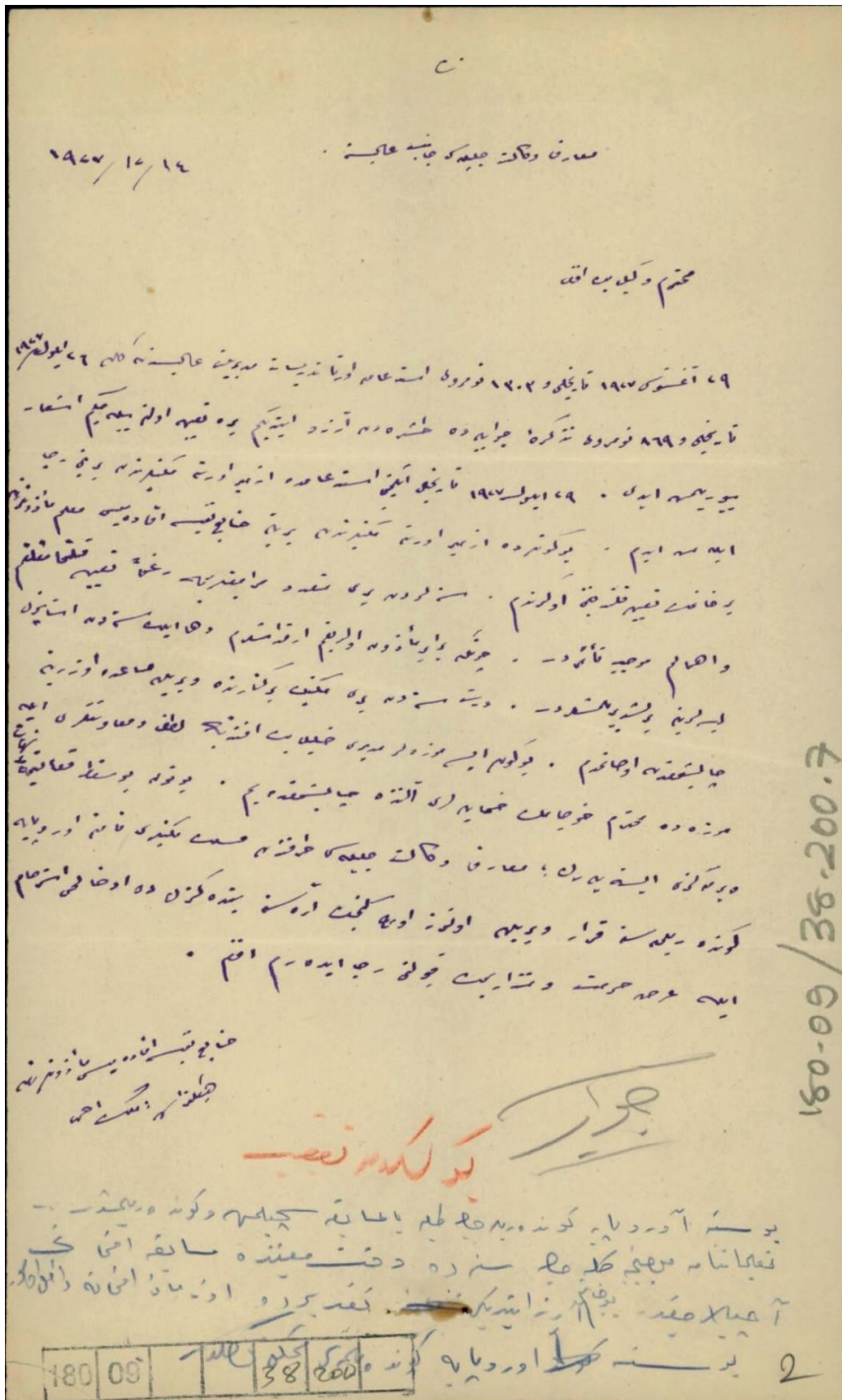
T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI	
FON ADI	MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI (GENEL)
FON KODU	180-9-0-0
KUTU NO	38
DOSYA NO	200
GÖMLEK NO	7
SAYFA ADEDİ	
TARİH	
GİZLİLİK DERECESİ	
ÖZEL NO	

ÖZET: _____

Belge 2 (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır).

[illegible]

Belge 3 (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır).

Belge 2 ve 3 Okunuşu

2298/4

Muhattara

İstanbul Müze Müdürlüğü vasıtasıyla heykeltraş Melek Ahmet hanıma

Efendim

Bu sene Avrupa'ya gönderilen talebe bil müsabaka seçilmiştir. Talimatnameye tevfikân gelecek sene de vakti muayyenede müsabaka imtihanı açılacaktır. Arzu ettiğiniz takdirde o zaman imtihana dahil olabilirsiniz. Bu sene gönderilmenize imkân yoktur.

Efendim

27/12/927

200

1927/?/14 Maarif-i Vekalet-i celilesi Cenab-ı alisine

Muhterem vekil beyfendi,

29 Ağustos 1927 tarihli ve 1303 numarolu istidamın Orta Tedrisat Müdüriyet-i alisine gelen 26 Eylül 1927 tarihli ve 869 numarolu tezkere-i cevabiyede taşradan arzu ettiğim yere tayin olunabileceğim işar buyurulmuş idi. 29 Eylül 1927 tarihli ikinci istidamdan İzmir orta mekteplerinden birini rica eylemiş idim.

Bu günlerde İzmir orta mekteplerinden birine Sanayi-i Nefise akademisi muallim mezunlarından bir hanımın tayin kılınacağını öğrendim. Senelerden beri müteaddit müracaatlarıma rağmen tayin kılınmamaklığım ve ihmâlim mucib-i te'essürdür. Çünkü beraber mezun olduğum arkadaşlarım daha ilk seneden İstanbul liselerine yerleştirilmişlerdir. Dört seneden beri mektebin bir kenarında verilen müsaade üzerine çalışmaktan usandım. Bugün ise

müzeler müdürü Halil Bey efendinin lütuf ve muavenetleriyle müzede muhterem hocamın himayeleri altında çalışmaktayım, bütün bu müskıt (? eksik kalmış, düşürülmüş, ehemmiyetsiz) faaliyetime nihayet vermenizi isteyerek maarif vekaleti celilesi tarafından meslek mektepleri namına Avrupa'ya gönderilmesine karar verilen otuz üç gencin arasına bendenizin de idhalimi (dahilimi) istirham ile arzı hürmet ve minnettarımın kabulünü rica ederim. Efendim

Sanayi-i Nefise Akademisi mezunlarından heykeltıraş Melek Ahmet.

Cevab

.....takip

Bu sene Avrupa'ya gönderilecek talebe bil müsabaka seçilmiş ve gönderilmiştir. Talimatname mucebince (icap etmesi-lazım gelmesi) gelecek sene de vakti muayyenede müsabaka imtihanı açılacaktır. Bu hanım arzu ettiği takdirde o zaman imtihana dahil olup bu sene (çizili kısım) Avrupa'ya gönderilmeniz mümkün değildir.

201

180/09 /38/200

Yukarıda Osmanlıca tercümesi yazılı olarak beyan edilen belgelere göre sanatçının, 1927 yılında İzmir'de bir orta mektepte eğitici olma isteği ancak onun yerine bir başka kadın sanatçının memur kılındığından duyduğu üzüntü net bir şekilde dile getirilmiştir. Hatta bunu birkaç kez dile getirdiği halde cevapların olumsuz gelmesi ve kendisi dışındaki arkadaşlarının dahi atanmış olduğunu serzenişle devam ettirmiştir. Yazılarda, dönemin Müzeler müdürü Halil Bey'in yanında uzun süre çalıştığını da dile getiren sanatçı ayrıca diğer arkadaşları gibi, eğitim adına Avrupa'ya gönderilmek isteğini de dile getirmektedir. Tüm bu isteklerine cevaben iki kere rededilen ve bir sonraki senelerde açılacak imtihanlara girmesi önerilen sanatçının, bu isteğinin gerçekleşemediğini bizler de öğrenmiş bulunuyoruz.

Değerlendirme ve Sonuç

Kaynaklarda çoğunlukla isimlerine rastlayabildiğimiz Türk heykel sanatçıları, Türk heykel sanatı literatürüne katkı sağlamayı amaçladığımız için, sürekli konu edinmeyi düşündüğümüz ve araştırmaları bu yönde yaptığımız ana temaların başında gelmiştir. Osmanlı Ermeni sanatçıları, gayrimüslim sanatçılar veya kadın sanatçılar doğrultusunda da bu ana tema derinleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu doğrultuda yapılan araştırmalardan biri olarak ortaya koymaya çalıştığımız bu makale çalışmamızın ana temasını Türk kadın heykel sanatçılarından olan “Melek Ahmed Hanım” üzerine oluşturulmuştur.

Öncelikle Osmanlı arşiv taramaları yapılmaya başlanmış ve biraz tesadüfi yaklaşımlarla karşımıza arşivdeki yazılı haliyle “Heykeltıraş Melike Ahmed Hanım” başlığına ulaşılmıştır. Bu ismi görünce üzerinde durulmasının gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim, bunca yıldır yapılan araştırmalar içerisinde bu isimle bir kadın heykel sanatçısına rastlanılmamıştır. Bu durum, merakımızı arttırarak Melek Hanım’ın kimliği üzerine yoğunlaşmamıza sebep olmuştur. Bu doğrultuda, Osmanlı’nın son dönemi ile Cumhuriyet dönemi içerisindeki kadın heykeltıraşlar tekrar gözden geçirilmiştir. Yapılan araştırmalar, öncelikle Sanayi-i Nefise Mektebi’ne, oradan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi’ne doğru giden bir araştırma rotası çizmiştir. Özellikle de çalışmamız İnas Sanayi-i Nefise Mektebi üzerinde yoğunlaşmış, okulun özellikle mekteplere öğretmen yetiştirilmesi için kurulduğunu tekrar hatırlatmamız gerekliliğini kaçınılmaz kılmıştır. İnas Sanayi-i Nefise üzerine çok sayıda yazılı kaynak bulunabilmektedir. Ancak, buradaki amacımız, İnas Sanayi-i Nefise mektebini uzun soluklu anlatmak değil, buradaki sanatçılar içerisinde Melek Ahmed ismine ulaşabilmektir.

Literatürlerde bahsi geçen önemli birkaç kaynağı ana kaynak olarak belirtme kararı aldığımız çalışmamız, mektep dışında bizleri Galatasaray ve Ankara resim ve heykel sergilerine kadar götürmüş gerek sergiler ve gerekse de bulunan sergi fihristleri incelemeye alınmıştır. Daha önceden inceleme alanı bulmuş dönemin gazeteleri de tarafımızca bulunsa da, görsel olarak çoğunluğuna yer verilmemiş, yalnızca çalışmamızla alakalı ve bizleri tekrara düşürmeyecek olan resim ve görsellerden yararlanılarak yazıya çalışmamızda yer verilmiştir. Bu araştırmalar neticesinde, sonuçta doğru yolda ilerlediğimiz anlaşılmış ve sanatçının “Melike değil de Melek Ahmed Hanım” olduğu da bizim kanaatimize göre netlik kazanmıştır. Kısacık yaşamına ismi bilinen birkaç heykel çalışması (Cephane Taşıyan

Kadın, Nü, Zeybek, Yaralı Asker gibi) sığdıran sanatçımızın, ismi net olarak belirtilmeyen çalışmalarına da sergi fihristlerince ulaşılmış ve bunlara “portre, baş, kabartma veya etüt” gibi isimler verildiği açıkça belgelenmiştir. Kataloglarda bu heykellerin görsellerinin yer almaması ise çalışmamızın araştırmalarını kapsamına alan incelemelerimizin eksik kalan yanlarını oluşturmuştur.

Araştırmalarımızın devamında, tarafımızca arşivden elde edilen ve 3 adetten oluşan belgeler satın alınarak görsel olarak çalışmamıza eklenmiş ve bunların tercümeleri de yapılarak literatüre kazandırılmıştır. Buradan, Melek Hanım'ın karşılık bulamayan iş isteklerini ve serzenişini belgelemiş olmaktadır. Sanatçının içinde ukde olarak kalmış ve yazılara göre birkaç kez istekte bulunmuş olduğu mektep muallimliğinin gerçekleşemediği ve diğer sanatçı arkadaşları gibi Avrupa'ya eğitim için gönderilmediği kendi yazılarına verilen cevaplardan anlaşılmıştır. Tarafımızca bu serzenişe tanıklık ettiğimiz çalışma, eksik kalan bulmacanın bir tarafını ortaya koyduğumuzu düşündürmüştür. Ancak, bir noktada daha açıklık ortaya çıkmakta ve sanatçımızın Avrupa için açılan konkur sınavlarına katılıp katılmadığı da yeni bir soru işareti oluşturmaktadır. Bundan sonraki hedefimiz de Melek Hanım adına bu ve buna benzer eksik kalan araştırmaların devam ettirilmesi olacaktır.

Kaynakça

- Akıncı, Naile (1976). “Nermin Faruki”, *Ankara Sanat 10/117*, İstanbul.
- Anonim (15.06.1927). “Ankara Resim Sergisi”, *Türk Hava Mecmuası 29*.
- Anonim (27.05.1927). “Muhterem Başvekilimiz Dün Dördüncü Sanayi-i Nefise Sergisini Küşad Buyurdular”, *Hâkimiyet-i Milliye*.
- Anonim (15.05.1930). “Kıymetli Bir San'atkarımızın Hazin Ölümü”, *Milliyet*.
- Anonim (15.05.1930). “Hazin bir Ölüm”, *Vakit*.
- Anonim (15.05.1930). “Bir Ziya”, *Yarın*.
- Anonim (1922). *Türk Ressamlar Cemiyeti Dördüncü Galatasaray Resim Sergisi*, İstanbul: Milli Matbaa.
- Anonim (1923). *Türk Ressamlar Cemiyeti Beşinci Galatasaray Resim Sergisi*, İstanbul: Milli Matbaa.

Anonim (1924). *Türk Ressamlar Cemiyeti Altıncı Resim Sergisi*, İstanbul: Matbaa-i Millî.

Anonim (1925). *Türk Ressamlar Cemiyeti Yedinci Galatasaray Resim Sergisi*, İstanbul: Milli Matbaa.

Anonim (1927). *Türk Sanayi-i Nefise Birliği Resim Şubesi Dördüncü Ankara Resim Sergisi*, İstanbul: Türk Sanayi-i Nefise Derneği.

Anonim (1928). *Türk Sanayi-i Nefise Birliği Resim Şubesi Beşinci Ankara Resim Sergisi*, İstanbul: Sanayi-i Nefise Birliği Resim Şubesi.

Anonim, (25.05.1928). “Beşinci Resim Sergisi Dün Küşad Edildi”, *Hakimiyet-i Milliye*:1.

Anonim, (30.05.1928). “Beşinci Resim Sergisi Ankara’da Küşad Edildi”, *Türk Hava Mecmuası* 3/49.

Özyiğit, Halil (2014). “İlk Türk Kadın Heykeltıraşlar: Sabiha Ziya Bengütaş”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/ 10, s. 853-866.

Özyiğit, Halil (2017). “Türk Heykel Sanatının Az Bilinen Bir Yüzü: Rezan Ramiz Hanım”, *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28, s. 172-182, DOI: 10.5505/pausbed.2017.21548.

Özyiğit, Halil (2018). “I. Dünya Savaşı Ortamında Türkiye’de Sanat”, *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Üsküp Bildiriler 05-08 Eylül 2018*, Ed. Hasan KARA- Turhan ÇETİN- Yusuf İNEL, Ankara: ANKAD Yayınları, s.263-279.

Paşalıoğlu, Hacer Banu (1995). *İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ve Mezunları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Saldıran, Burcu (2023). *Cumhuriyet Dönemi Kadın Heykeltıraşların Biyografî ve Sanat Üslubu Açısından İncelenmesi (1923-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sinanlar Uslu, Seza (2018). “1916-56 Yılları Arasında İstanbul’un Gözde Kültür Mekânı: Galatasaray Lisesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/3, s. 1759-1778.

Sokur, Büşra (2020). *Türkiye’de Kadın Heykeltıraşlar 1900-1950*, İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Yönetimi Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sokur, Büşra, Üstünipek, Mehmet (2022). “İnas Sanayi-i Nefise Mektebi’nde Heykel Eğitimi ve Bu Okulda Eğitim Almış Heykeltıraşlar: Saime Rezan Ramiz Öker, Sabiha Bengütaş ve Nermin Farukî”, *Sanat Tarihi Yıllığı-Journal of Art History*, İstanbul: İÜ. Yayını, s.1-22, DOI: 10.26650/sty.2022.1064371.

Şahmaran Can, Gökçen (2016). “Tanzimattan Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si’ne Öne Çıkan Kadın Sanatçılar”, *İdil* 5/23, s.1017-1036, DOI: 10.7816/idil-05-23-14.

Uzun Aydın, D.(2021). *Türk Heykel Sanatı ve İlk Heykeltraşlar*, İzmir: Gece Kitaplığı, ISBN:9786257411240.

Uzun Aydın, D. (2014). “İnas ve Sanayi-i Nefise Mektebi’nin İlk Kadın Heykeltraşları”, *Turkish Studies*, 9/10:1125-1125.

Ürekli, Fatma (2003). “Güzel Sanatlar Eğitiminde Osmanlı Hanımlarına Açılan Bir Pencere: İnas Sanayi-i Nefise Mektebi”, *Tarih ve Toplum* 231, İstanbul: İletişim Yayınları, s.50-60.

Arşiv Belgesi

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Milli Eğitim Bakanlığı, 38/200/7.

